

מצוות חצוצרות במקדש

א. חצוצרות מכסף ומקרן

1. פסול חצוצרות שאינן מכסף

2. תוס': חצוצרות הכהנים רק מכסף, חצוצרות הלויים גם מקרן

ב. זמן התקיעה בחצוצרות

1. מקורות לתקיעה במקדש בכל יום

2. דברי הרמב"ם

ג. תקיעה בשופר במקדש

1. אזכור שופר במקדש בדברי המשנה והגמרא

2. אזכור חצוצרות ושופר בפיוטים המתארים את המקדש

ד. השתחויה בעת תקיעת חצוצרות

ה. חצוצרות של זהב בהקהל

ו. תקיעה בחצוצרות בעת צרה

נספח: בעניין היחס בין הכהנים והלויים בעבודה

1. עמידת כהנים ולויים אלה מול אלה בתנ"ך

2. התקיעה בחצוצרות – עבודה של הכהנים

3. פתיחת שערי ההיכל נעשתה על ידי הכהנים, והלויים פתחו את שאר השערים

4. מסקנת הדברים

כמה עניינים יש לברר הנוגעים למצוות התקיעה בחצוצרות:

א. מה דין חצוצרות שאינן מכסף. בתורה (במדבר י, ב) נאמר במפורש שיש לעשות "שתי חצוצרות כסף", אך בחז"ל מצאנו כמה מקורות לחצוצרות שאינן מכסף.

ב. מהו זמן התקיעה בחצוצרות: האם רק בזמנים מסוימים שהוזכרו בפסוקים או מדי יום ביומו?

ג. האם התקיימה תקיעה גם בשופר במקדש, יחד עם החצוצרות, או ששופר שימש במקדש אך ורק בראש השנה?

ד. האם יש להשתחוות בזמן התקיעה בחצוצרות? כיצד נהגו בעניין זה בזמן התנ"ך?

ה. בברייתא מוזכרת תקיעה בחצוצרות 'של זהב' בהקהל. האמנם מדובר בחצוצרות שעשויות זהב? האם קביעה זו מקובלת להלכה? ושמה אזכור הזהב הוא במובן שונה?

ו. בתורה נאמר שיש לתקוע בחצוצרות בעת צרה. האם תקיעה זו כשרה בזר? האם יש הכרח בתקיעה בשתי חצוצרות לפחות או שגם בתקיעה בחצוצרה אחת מקיימים את

המצווה? בהמשך לעיסוק בשאלות אלו, צורף למאמר נספח העוסק ביחס שבין הכהנים והלויים בעבודת המקדש.

א. חצוצרות מכסף ומקדן

1. פסול חצוצרות שאינן מכסף

נאמר בתורה בציווי למשה: 'עשה לך שתי חצוצרות כסף', ודרשו חכמים (ספרי בהעלותך עה, תלמוד בבלי מנחות כח, ב) מפרשה זו ואמרו שמה נצטוו להכין חצוצרות לעצמו והן פסולות לדורות, ומכל מקום נצטוו להכין לדורות שתי חצוצרות, וסדר עשייתן מבואר בגמרא (מנחות כח.), ומבואר שם שמצוות חצוצרות מקשה, אבל אין זה לעיכובא. אמנם בנוגע לדין לעשותן כסף, מבואר שם שהוא לעיכובא, וחצוצרות משאר מינים פסולות. ואמרו על זה בספרי (בהעלותך סא) ובתוספתא (חולין פרק א' ומנחות פרק ט'): 'נמצאת אומר פסול במנורה כשר בחצוצרות, פסול בחצוצרות כשר במנורה', שבמנורה שאר מיני מתכות כשרים אבל צריך דווקא מקשה, ובחצוצרות דווקא כסף כשר אבל מקשה אינו לעיכובא, ומן הגרוטאות כשרה. ואם צריך דווקא מכסף ולא משאר מיני מתכות, כל שכן שאף לא מן החי, שאף שאר כלי הקדש אי אפשר לעשותם מן החי (עי' בבלי סוכה נ, ב ומנחות כח, ב).

והנה, נאמר במשנה בסוף קנים:

אמר רבי יהושע: זה הוא שאמרו כשהוא חי קולו אחד וכשהוא מת קולו שבעה. כיצד קולו שבעה? שתי קרניו – שתי חצוצרות, שתי שוקיו – שני חלילין, עורו – לתוף, מעיו – לנבלים, בני מעיו – לכינורות, ויש אומרים: אף צמרו לתכלת.

אם כן, החצוצרות נעשו מקדן של כבש ולא מכסף. ואפשר לדחוק ולפרש שהכוונה רק לומר שיש לו קולות נוספים ביחס לחייו שרק פיו מדבר, ואין הכוונה לחצוצרות המקדש.

2. תוס': חצוצרות הכהנים רק מכסף, חצוצרות הלויים גם מקדן

נאמר בגמ' (ע"ז מז ע"א):

המשתחוה לבהמה וכו' – צמרה מהו לתכלת, קרניה מהו לחצוצרות, שוקיה מהו לחלילין, בני מעיה מהו לפארות. אליבא דמאן דאמר עיקר שירה בכלי לא תיבעי לך, דודאי אסיר. כי תיבעי לך אליבא דמאן דאמר עיקר שירה בפה: בסומי קלא בעלמא הוא ומייתנין, או דלמא אפילו הכי אסיר. תיקון.

ושם על כרחך מדובר בחצוצרות המקדש, ואם כן, יש כלי קודש של חצוצרות הנעשה מבהמה. וקשה, שהרי דין חצוצרות הוא שעליהן להיות דווקא מכסף, ומבהמה יש לפסול. וכבר עמדו על קושי זה התוס' שם (ע"ז מז. ד"ה קרניה, וע"ע תוס' זבחים סח. ד"ה כשהוא חי), ותייצו שיש לחלק בין חצוצרות הכהנים לחצוצרות הלויים: חצוצרות הכהנים היו

דווקא מכסף, ואילו חצוצרות של הלויים היו מקרן של בהמה. התוס' הביאו בשם רבינו יהודה שכל דין חצוצרות של כסף זה בחצוצרות של משה אבל לדורות הכל כשר, והוכיח זאת מהתוספתא (סוטה פרק ז):

כהנים [עומדים] בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בידיהם תוקעין ומריעין ותוקעין כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרין דומה זה שאין כהן הוא שזכר גדול היה לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר זהב.

והנה יש לעיין בראיית רבינו יהודה, שהרי בתקיעות הקהל הכשירו אפילו בעל מום, שכן אינן תקיעות של מצווה, אך בתקיעות של מצווה אין ראייה להכשיר חצוצרות שאינן מכסף. ותמוה לומר על כל הסוגיה במנחות שמדובר בחצוצרות של משה בלבד, שהרי כתוב שם שמצוותן מקשה וכשר אף מן הגרוטאות, ואם מדובר דווקא בשל משה אז כיוון שנעשו במקשה פעם אחת – איך יעשה אותם אחר כך מן הגרוטאות, והרי מדובר במציאות שכבר הייתה והסתיימה. ועוד קשה, שאם אף במקדש אין דין חצוצרות של כסף, וחצוצרות מקרן כשרות, אז ודאי גם בתעניות אין מצווה דוקא בחצוצרות של כסף, אלא אפשר בשאר מיני חצוצרות. ולכאורה יש לעיין בזה, שאם אפשר לעשות גם חצוצרות מקרנות, אז לא ברור מה ההבדל בין שופר של יעל פשוט לבין חצוצרות (עיי' משנה ר"ה פרק ג'), הרי שניהם מקרן פשוטה. וביותר קשה, שמבואר בגמ' (ר"ה כז.) בטעם ציפוי השופר בכסף כי כל כינופא בכסף, והדבר נלמד מהחצוצרות. ולדבריו אין דין כלל חצוצרות של כסף לדורות.

ועל החילוק בין כהנים ללויים במין החצוצרות, יש להקשות שהרי במשנה בערכין מנו את הכלים המשמשים במקדש ולא הזכירו חצוצרות לשירת הלויים. ויש ליישב שחצוצרות אין חיוב להביא, אבל אם רצו היו יכולים להביא, וכמו שהביאו לשמחת בית השואבה כמו שאמרו במשנה בסוכה (ה, ד). ותוס' (ע"ז מז ע"א זבחים סח ע"א הנ"ל) רצו ליישב ע"פ הגמ' (סוכה לד ע"א, וכ"ה בשבת לו ע"א): "אמר רב חסדא הני תלת מילי אשתני שמייהו מכי חרב בית המקדש וכו' שיפורא חצוצרתא חצוצרתא שיפורא מאי נפקא מינה לשופר של ראש השנה". התוס' ביארו שבמשנת קינים ובגמ' בע"ז מדובר על שופר של המקדש ולא על חצוצרות, ורק נתחלף שמם, וביותר שבגמ' שבת (שם) זו כבר ברייתא ולא משנה, אך דחו זאת משום שבגמ' ע"ז מוכח שמדובר ב"מכשירי קרבן", ובתורה נאמר לתקוע בחצוצרות "על עולותיכם" ולא בשופר. אמנם הרמב"ן (ע"ז מז ע"א) מוכיח שבגמ' שם מדובר על חצוצרות לכלי שיר הלויים, שהרי הגמ' דנה לומר שהן רק לבסומי קלא למ"ד עיקר שירה בכלי, ואם מדובר בחצוצרות של התקיעות – מטרותן אינה לבסומי קלא אלא הן בין פרק לפרק (ועוד יש להוסיף שהן לא רק לבסומי קלא אלא יש בהן מצווה מצד

האמור במקרא "ותקעתם בחצוצרות", וחדא מתרי טעמי נקט). ובחידושי רבינו יהודה מבירינא (ע"ז שם) תמה שלא מצינו לויים משוררים בחצוצרות.¹

ב. זמן התקיעה בחצוצרות

1. מקורות לתקיעה במקדש בכל יום

בתורה מבואר שמשתמשים בחצוצרות של הכסף ביום שמחות ובמועד ובראשי חדשים, כאמור (במדבר י, י): "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות", אמנם במשנה (סוכה פרק ה', ערכין פרק ב') מבואר שבכל יום היו כ"א תקיעות, ואם כן היו תקיעות במקדש בכל יום ולכאורה יש לעיין מה המקור לתקיעות אלו, ובספרי (פיסקא עז) נאמר: "וביום שמחתכם – אלו שבתות, ר' נתן אומר: אלו תמידים", ולכאורה אפשר לומר שהמשנה היא כדעת רבי נתן בספרי, ולת"ק בספרי אין תקיעות בכל יום, ודברים אלו לכאורה הם חידוש, לומר שכל המשנה היא רק כדעה זו ולת"ק אין את התקיעות שהם סתמא של המשניות גם בסוכה וגם בערכין.

והנה, בתלמוד בבלי (ר"ה כט ע"א וכן ערכין ג ע"ב) נאמר:

הכל חייבין בתקיעת שופר כהנים לויים וישראלים. פשיטא, אי הני לא מיחייבי מאן מיחייבי? כהנים אצטריכא ליה, סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב יום תרועה יהיה לכם, מאן דליתיה אלא בתקיעה דחד יומא הוא דמיחייב, והני כהנים הואיל ואיתנהו בתקיעות דכל השנה, דכתיב: 'ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם', אימא לא ליחייבו, קא משמע לן.

כאן מבואר שכהנים מחוייבים בתקיעות כל השנה, אבל אין מזה ראיה כל כך, שכן מדובר ביחס לראש השנה שהוא יום אחד, וכאן מחוייבים כל ר"ח ומועדות, וביחס לראש השנה אפשר לקרוא לזה כל השנה כולה.

ובספר החינוך (מצוה שפד) נאמר: "ואף על פי שהזהיר הכתוב ביום שמחה ומועד וראש חדש, לאו דוקא, דבכל יום היו תוקעין במקדש בחצוצרות על הקרבן", והביא את המשניות שמהן רואים שתוקעין כל יום, ואת הסוגיה הנ"ל בראש השנה, והוכיח מזה שעיקר המצווה הוא התקיעות שבכל יום. ומדבריו נראה דס"ל שיש מצווה דאורייתא בכל יום, ובסוף דבריו העתיק את לשון הרמב"ם שממנה נראה שרק במועדות תוקעין, ורצה לבאר בדעת הרמב"ם שבכל יום תקעו לויים ובמועדות כהנים. וקשה על כך מהמשנה בסוף תמיד, כמו שהוא עצמו העיר. ובזבח תודה (ליקוטי הלכות סוף פרק שביעי בתמיד) האריך

1. ועיי' דברי הימים (א' טז, מב): "וְעִמָּהֶם הִימָן וְיִדְוֹתָן וְחִצְצֹרֹת וּמְצַלְתִּים לְמִשְׁמִיעִים וְכָלֵי שִׁיר הָאֱלֹהִים וּבְנֵי יִדְוֹתָן לְשַׁעֲרֹת", ופשוט הפסוק שהימן וידותון היו בחצוצרות והם היו לויים אבל אפשר לבאר ועמהם הימן וידותון שזה עם הכהנים העובדים שם לפני זה וממשיך שהיה גם חצוצרות ומצלתיים והחצוצרות היו אצל הכהנים ומצלתיים אצל הלויים.

להקשות על דין החצוצרות, שלא ברור אם הוא רק במועדות או גם כל השנה, וניסה בכמה דרכים ליישב העניין, ונשאר בצ"ע.

2. דברי הרמב"ם

הרמב"ם (כלי המקדש ג, ד-ה) כתב:

ובמה הם מנגנין, בנבלים וחלילים וכוונות וחצוצרות והצלצל, ואין פוחתין משני נבלים ולא מוסיפין על ששה, ואין פוחתין משני חלילים ולא מוסיפין על שנים עשר, ואין פוחתין משתי חצוצרות ולא מוסיפין על עשרים ומאה, ואין פוחתין מתשעה כוונות ומוסיפין עד לעולם, והצלצל אחד בלבד. בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן והלויים אומרים שירה שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות.

דברי הרמב"ם בעניין המועדות הועתקו במדרש הגדול (פרשת בהעלותך): "בימי המועדות כולן, ובראשי חדשים – היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן, והלויים אומרים שירה, שנאמר: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות'". מלשון הרמב"ם משמע שהלויים הם המנגנים בחצוצרות, וכתב שאין פוחתין מב' חצוצרות, ומוסיפין עד ק"כ. והנה שיעור זה של חצוצרות נלמד בגמ' (ערכין יג ע"ב) מהפסוק שבדברי הימים (ב' ה, יב): "וְעִמָּהֶם כֹּהֲנִים לְמִאָּה וְעֶשְׂרִים מִחֲצֹצְרוֹת", ומבואר שזה רק בכהנים. וכן יש להוכיח מהגמ' שם, שאמרו ששנים עשר לויים הם כנגד תשעה כוונות שני נבלים וצלצל אחד. ואם תקיעת חצוצרות של הלויים התקיימה בכל יום, אז היה צריך לויים כנגד החצוצרות. ויש לומר מעין הנ"ל, שבוודאי התקיעה בחצוצרות של המשנה נעשית על ידי כהנים, וכן מה שהעתיק הרמב"ם שאין פוחתין מב' חצוצרות ומוסיפין עד ק"כ, היינו בכהנים, אלא שמלבד זה, אם רצו הלויים הם היו מנגנים גם בחצוצרות, וכדברי המשנה בסוכה בנוגע לשמחת בית השואבה, אבל בדבר הזה אין מספר ולפי צורך השירה, וחצוצרות אלו הם לבסומי קלא. ואולי ראיית הרמב"ם היא מסוגיית ע"ז הנ"ל שחצוצרות הם רק לבסומי קלא (והרמב"ם העתיק את הסוגיה הנ"ל בהלכות איסורי מזבח ד, ז), וכדברי הרמב"ן דלעיל.

והנה, הרמב"ם (שם) כתב שרק במועדות וראשי חדשים תוקעים בחצוצרות, ולא כתב שבכל יום היו תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן, אבל בהמשך ההלכות (הל' כלי המקדש ז, ה) הזכיר את ההלכה שתוקעים בכל יום עשרים ואחת תקיעות, וכן בהלכות תמידין ומוסיפין (ו, ו) העתיק את המשנה בתמיד כלשונה: "כשהיו נותנין היין למנסך היו שני כהנים עומדין

על שולחן החלבים ושתי חצוצרות בידן, והסגן עומד על קרן המזבח והסודרין בידו, ותקעו והריעו ותקעו, ולא חילק בין הימים שבעניין תקיעה זו.²

ובעבר הייתי מיישב הדברים שבכל יום היו תוקעים בחצוצרות של קרן ולא בחצוצרות של כסף, ורק במועדות ובראשי חדשים היו תוקעים בחצוצרות של כסף, ולכן בפרק ג' מכלי המקדש, ששם מאריך בהלכות החצוצרות, שם מדובר בחצוצרות של מועדות וראשי חדשים, אבל בשאר הספר כשמזכיר חצוצרות, הכוונה חצוצרות של קרן. וזאת בדומה למה שכתב בהלכות איסורי מזבח לגבי חצוצרות של קרן הבהמה. אמנם מהמדרש הגדול שהעתיק את לשון הרמב"ם לגבי כ"א תקיעות ואת סיום לשון הרמב"ם: "וכל אלו התקיעות בחצוצרות הן", מוכח שלא סבר כביאור זה ברמב"ם. ונראה עוד שיש לדחות ביאור זה, מהגמ' הנ"ל (ר"ה כט ע"א), שבה נאמר שכהנים כל השנה יש להם תקיעה אך אינו דומה לר"ה: "מי דמי, התם חצוצרות והכא שופר", ומוכח שבכל השנה לא היה תקיעת חצוצרות כעין שופר, בשונה מראש השנה [ואולי הרמב"ם עצמו שפסק (שופר א, א) שאין כשר בר"ה אלא שופר של איל יכול ליישב הדבר, אבל להראב"ד שם, וכן נקטו בפשטות כל הראשונים (עי' טוש"ע או"ח תקפו, א), אי אפשר לבאר כן]. ויש ליישב הסוגיה, שאף שבחצוצרות כעין קרן אפשר לקיים מצוות שופר, מ"מ כשמקיים בהן דין חצוצרות אינו אותו דבר. והוא דחוק, אמנם כיון שבסוגיה שם זה רק דיחויא בעלמא, אינו מוכרח, אבל עדיין יש דוחק בדבר.

ואין להקשות לביאור הראשונים הנ"ל שללויים היו חצוצרות, שאם כן היה לגמ' לומר שהחידוש בברייתא הוא לגבי לויים, שאפילו שיש להם כל השנה חצוצרות של קרן, מכל מקום בר"ה יש להם תקיעת שופר, מכיוון שכמו שנתבאר, אינו אלא כלי שיר לבסומי קלא, ולא הייתה חובה להביאו בכל יום, שהרי רק י"ב כלים יש חיוב להביא כל יום, שהם ט' כינורות, ב' נבלים וצלצל אחד. ויל"ע בזה.

והנה, בגמ' (ערכין יא ע"ב) דנו במקורה של מצוות שירה שבכל יום, והביאו הרבה פסוקים מדברי קבלה, וממילא לא נראה שהוא דבר המפורש בתורה, אלא הלכה למשה מסיני או שהוא רק דרבנן. ומתוך העניין ולשון התלמוד יותר נראה שהוא הלכה, שאם היה רק דרבנן, קשה להצדיק את האמירה שמי ששורר חייב מיתה מדין עבודת הלויים, אלא על כרחך שזו עבודת הלויים דאורייתא.

2. במשנה בתמיד (פרק ז', בכ"י קאופמן זה פרק ו') יש גירסאות שגרסו שתי חצוצרות של כסף, אבל ברוב המשניות וכן בכה"י אין תיבות 'של כסף' וממילא אין ראיה מהמשנה שהיה דווקא של כסף אמנם בתוספות (זבחים סח ע"א ד"ה כשהוא חי) גרסו במשנה חצוצרות של כסף, וכן נראה מפסק הרמב"ם שגרס כך במשנה.

ושם בגמ' בהמשך, בדיון אם יש שירה בעולת נדבת ציבור, נאמר: "בעי רבי אבין: עולת נדבת ציבור טעונה שירה או אינה טעונה שירה? 'עולותיכם' אמר רחמנא – אחת עולת חובה ואחת עולת נדבה, או דלמא עולותיכם דכולהו ישראל קאמר רחמנא". ולכאורה כל הפסוק אינו אלא במועדות ובר"ח, ואין ללמוד ממנו לכל השנה. ועל כן נראה ששירת הלויים של כל יום נלמדת מתקיעת חצוצרות של המועדות, ואולי דרשוה מהמקרא (דברי הימים ב' ה, יג): "וַיְהִי כְּאֶחָד לַמַּחֲצִיטִים וְלַמְּשֻׁרִים לְהַשְׁמִיעַ קוֹל אֶחָד", שהשווה עניין החצוצרות עם השירה, ולכן אף שמצוות השירה בכל יום, מכל מקום הלכותיה נלמדות מחצוצרות של המועדות.

ויתכן לבאר את הדברים לדעת הרמב"ם בסדר הזה, שבמועדות ובראשי חדשים יש מצוות תקיעת חצוצרות מן התורה על קרבנות הציבור שקרבים בימים אלו, ומצווה זו מתקיימת כאשר הלויים שרים שירה שהיא דאורייתא מהלכה למשה מסיני, ובשאר ימות השנה שאין מצוות תקיעת חצוצרות יש מצוות שירה כנ"ל, אמנם מה שתקעו הכהנים בחצוצרות היה רק דרבנן בחצוצרות כסף, ומדאורייתא אין תקיעות בכל יום (ולא היה בזה איסור שאסור לכהן לעשות עבודת הלויים, כיון שיש כעין זה במועדות תקיעות, א"כ אין התקיעות אלא מצווה על הכהנים).

אמנם בספרי דרשו לרבות שבתות, ולרבי נתן התמידין, וא"כ י"ל שלרבי נתן תקיעת כל יום היא דאורייתא ורק לתנא קמא צריך לומר שהיא דרבנן, אבל ייתכן שהרמב"ם למד שהספרי בא רק לרבות אותם למצוות השירה, והוא עוד פסוק לאסמכתא וכמו הבבלי בערכין שהביא כמה מקראות לשירת הלויים. ומכל מקום, יותר נראה לי לבאר שכוונת הדברים לרבות מוספי שבת שחלים במועדות ובראשי חדשים, שאף שהם רק מוספי שבת – מכל מקום נתרבו לחצוצרות, ורבי נתן מרבה אף את התמידין של המועדות וראשי חדשים. ועל כן הרמב"ם לא הוסיף שבת ותמידין, מכיון שאין הריבוי אלא לרבותם כשהם באים במועדות ובראשי חדשים, ואולי כיון שבמועדות וראשי חדשים הם דאורייתא, לכן תיקנו חכמים לעשות כן כל השנה. וצ"ע.

ג. תקיעה בשופר במקדש

1. אזכור שופר במקדש בדברי המשנה והגמרא

בגמ' (עבודה זרה מז ע"א הנ"ל) דנו בעניין קרני בהמה לחצוצרות, וכאמור, התוס' שם רצו לבאר שמדובר בשופר של ראש השנה למרות שלשון הגמרא היא חצוצרות, ודחו זאת משום שבגמ' מדובר במכשירי קרבן שמצוותם מקום הקרבן ולא למצוות היום של ראש השנה. והנה, הרשב"א (ר"ה לב ע"ב) דן בעניין אמירת הפסוק "וביום שמחתכם" וגו' בברכת שופרות במוסף של ראש השנה, וכתב:

ואותן שנהגו לומר בסוף השופרות 'ותקעתם בחצוצרות', טעות הוא. ואף על גב דכל מקום שיש חצוצרות במקדש יש שופר – מכל מקום, אנן קרא דמזכיר בו שופר בעינן והא ליכא.

והעתיקו בחידושי הר"ן (שם, וכן בחידושי על הרי"ף ט ע"א), ויש שהוכיחו מזה דס"ל להרשב"א ולהר"ן שבמקדש בכל יום היו תוקעים עם שופרות. נראה שיש לדחות הוכחה זו, שכן הרשב"א והר"ן רק רצו לומר שאולי די בפסוק הזה שמזכיר חצוצרות, כיוון שבמקדש כל מקום שיש חצוצרות יש שופר, ודחו שאינו מועיל כיון שסוף סוף לא מוזכר בו שופר, אבל לא שחידשו שופר במקדש שלא מצאנו אותו,³ ועל הטענה שבמקדש יש כלל (ר"ה כז ע"א): כל שיש חצוצרות יש שופר, היינו כשיש מצוות חצוצרות מצד עצמה, ולא בדרך ש'על הקרבן', ונראה שדבר זה פשוט.⁴ אמנם הרש"ש (ע"ז מז ע"א) ביאר את דברי הגמ' על חצוצרות מבהמה, שמנהן היו השופרות של כל יום שעם החצוצרות, ע"ש, ואף ביאר שם את דברי הרשב"א הנ"ל בעניין תקיעת חצוצרות באופן הזה. ולע"י הובאו דברי הגמ' (ר"ה כט ע"א), שלכאורה מוכח מהם שבכל יום היו רק חצוצרות ולא היו שופרות, ויש ליישב

3. ונראה עוד להעיר שתקיעות השופר של ר"ה והחצוצרות של תעניות היו בעת תפילת התענית או תפילת המוספין של ראש השנה ולא היו כחלק מעבודת היום [בשונה ממה שהאריך הרב אורי רדמן (מעלין בקדש גליון כ' תש"ע ובהערה 1 שם הביא הרבה שסוברים כן) בשונה ממ"ח תקיעות שהיו במקדש שאף התקיעות להבדיל בין קדש לחול היו חלק מעבודת נעילת שערים של יום ששי, אבל תקיעות של ראש השנה ושל יובל וכן תקיעת קידוש החדש שהיתה בלשכת הגזית זה תקיעות אחרות ולא נמנו במשנה, ולכן הגמ' בסוכה (נד.) לא הקשתה שבכל ראש השנה יש מח' תקיעות לרב אחא בר יעקב דשם, ולמס' כבר אינו קשה כלל כי ט' תקיעות של המוספין וט' של יום טוב עם כא' של כל יום הרי לט' ותקיעת קידוש החדש לא כתוב כמה קולות היה, אז למסקנה אינו ראייה, וכל מה שהאריך שם שתקיעות ראש השנה היו בשעת התמידין או במוספין או בפתיחת שערים לא נראה כלל שתקיעות ראש השנה היו מסדר העבודה אלא הם על מלכויות זכרונות ושופרות, ויש ט' קולות בראש השנה ולדבריו יהיה במקדש יב' קולות (אם תוקעין רק בתמיד של שחר או בין הערבים) או כא' קולות (אם תוקעין בשני התמידין), וגם לדבריו יצא שבתמיד של שחר שהוא עדיין ספק יום טוב (ע"י ר"ה ל ע"ב) מ"מ יתקעו בשופר מצד הספק וזה תמוה.

4. ושמעתי לבאר שכשהמצווה היא תרועה אז צריך גם שופר וכלשון המקרא (תהלים צח, ו) בְּחִצְצֹרֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרְעִיזוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ה', אבל התקיעות שעל הקרבנות נאמר בהם (במדבר י, י') 'וּתְקַעְתֶּם' ובתעניות כתוב (במדבר י, ט') 'והרעתם בחצוצרת ובראש השנה נאמר (במדבר כט, א') 'יום תרועה יהיה לכם וכן ביובל נאמר (ויקרא כה, ט') 'וְהִעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה, הרב יהודה זולדן (מעלין בקדש ח' אדר ה' תשס"ד) דן אם ביובל היה הדין הזה ונראה פשוט בלשון הרמב"ם (פ"י משמיטה ויובל) שכל סדר התקיעות הוא כראש השנה ולא נראה שצריך לפרט כל דבר שם, וגם רש"י כתב כן להדיא כמו שהביא שם, וגם הספרי שהביא שם הוא ראייה להיפך להשוות ראש השנה ליום כיפור של יובל, ונראה שסתם המשנה שוה היובל לראש השנה הוא המשך לדין שלפניו של שופר עם שתי חצוצרות ולכן ברור להלכה שביובל במקדש היה שופר עם שתי חצוצרות.

בדוחק שהשופרות של כל יום באו מדין ליווי לחצוצרות ואינם מצווה בפני עצמם והוא דחוק.

והנה, שנינו במשנה (תמיד ג, ה):

מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח. מיריחו היו שומעין קול המגריפה. מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור. מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז. מיריחו היו שומעין קול החליל. מיריחו היו שומעין קול הצלצל. מיריחו היו שומעין קול השיר. מיריחו היו שומעים קול השופר, ויש אומרים אף קול של כהן גדול בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים. מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטרת. אמר רבי אליעזר בן דגלאי: עזים היו לבית אבא בהר מכזור, והיו מתעטשות מריח פטום הקטרת.

כאן במשנה מנו את קול השופר ולא את קול חצוצרות, אמנם בכ"י קאופמן חסרים קול השיר וקול השופר (ומלבד זאת, קולו של כהן גדול אינו מובא שם בשם יש אומרים, אלא הנוסח הוא: "והיו אומרים הגיע קולו שלכהן גדול שהיה מזכיר את השם ביום הכיפורים"), ואף בירושלמי (סוכה ה, ג) נמנו רק שישה קולות, ללא קול השיר וקול השופר. ובבבלי (יומא לט ע"ב) התייחסו לקולו של כהן גדול ולקול הציר ולריח הקטרת, ולא יותר.

2. אזכור חצוצרות ושופר בפיזטים המתארים את המקדש

בקינת רבי אלעזר ברבי קיליר המתחילה 'אהלי אני עטתי' (פורסמה ע"י עזרא פליישר במאמרו 'קומפוזיציות קליריות לתשעה באב', HUCA 45, עמ' יז-יח, כג-כו) מונה עשרה קולות שנשמעו ביריחו (צורת הפיוט שהוא מבוסס על הפסוק בירמיהו י, כ: "אהלי שודד וכל מיתרי נתקו" וגו', ובשורה הראשונה והשלישית בכל בית פסוק מאיכה פרק ג', לפי סדר א"ב) וזה לשונו בתחילת הפיוט:

אהלי אני עטתי בדיבור סרה,

וגודדו יריעות עשר במאסי עשרה,

בלע [שימע?] קרנות עשר למרבה המשרה,

ודממו מיריחו קולות עשרה.

ומונה לאורך הפיוט עשרה קולות כנוסח המשנה שלנו אבל חסר קול העץ שעשה בן קטין ונוסף קול חצוצרות, וככה יש לו גם קול שופר וגם קול חצוצרות, וזה לשונו בפיוט בחלק של כלי השיר:

וכל היביא פתע ובוערים הפשיר,

וכצג אליל באוי לשישך היתשיר,

ויגרס סיבוך קרן כנע דל ועשיר,

ודמם מרחוק שימע קול השיר.
 מיתרי זאת פסקה מחצרת,
 במשאות שוא אשר היתה פוצרת,
 חסדי קרני ראים לו היתה נוצרת,
 היה לה להשמיע כמאז קול חצוצרת.
 נתקו טוב ברע עונג כהופר,
 כחולל בהזד בלי היות מושפר
 ישב בדר מקרינת שפר,
 כי אין ליכב קול תקע שופר.
 בני כי אב ואם היקלו כליל,
 ואייה קרן עור בעדם להפליל,
 לדכא במצולה שאג והיליל,
 ויסכר קנה [ו]קול החליל.⁵

בתקיעתא לרבי פינחס הכהן לשופרות (ראה אליצור, פיוטי רבי פינחס הכהן, עמ' 396-398, ושם במבוא עמ' 216-217) נמנו כל עשרת הדברים כמו המשנה שלנו, ולא נמנו קול השופר והחצוצרות, אבל יש שם עוד בית שביאורו אינו ברור כל כך (צורת הפיוט שבשתי שורות הראשונות בכל בית מתחיל באות לפי א' ב' ובסוף הבית מובא פסוק שמוזכר בו קול ומסיים במילה שבה תתחיל השורה הבאה, בשורה השלישית בכל בית הביא אות מחתימת שמו), וזה לשונו בפיוט בחלק של כלי השיר:

דקה המצפצף בערך,
 דפק לפתוח לחמוקי ירך,
 קול חיסון השיר צץ מחרך,
 קול קורא במדבר פנו דרך.

5. בהקדמת המהדיר, פרופ' עזרא פליישר, רוצה לבאר שקנה זה דבר אחד וקול החליל זה דבר שני, וככה יהיו עשרה קולות מלבד ריח פיטום הקטורת. אבל תמוה להוסיף עוד קול שלא כתוב בשום מקור. ואולי 'קנה' הוא לקול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור, אך אין נראה כן בלשון הפיוט. ויותר פשוט כמו בכה"י האחרים שבהם אין את האות ו', והגירסא היא 'ויסכר קנה קול החליל' שהקנה הוא הקול של החליל, ובדומה לכך כבר העירה פרופ' שולמית אליצור (פיוטי רבי פינחס הכהן, מבוא, עמ' 216).

דרך המיושר מעיקלות,
דאו לדרוך קהילות,
קול חיבוב מסיר תקלות,
וכל העם רואים את הקולות

בשורה השלישית בבית השני שהועתק כאן מונה 'קול חיבוב מסיר תקלות', וצריכה להיות שם האות ח', שהיא חלק מחתימת שם הפייטן 'פינחס', ואולי חסרה שם תיבה וצריך להיות: 'חיבוב יבוב' או כעין זה, והמעתיק השמיט את קול היבבה, או שכוונתו 'קול היבוב' (ואף שהזכיר את האות ח' דרך האותיות ה' ח' להתחלף), ואז זה שופר או שהם קולות יבבה.

ובתקיעתא לרבי מישאל (פורסם אצל דוידזון 6) מנה קול שופר וקול, ולא מנה את קול העץ שעשה בן קטין ולא את הקטורת אבל מנה שער הגדול שנפתח וגם את קול הציר [אף שלכאורה זה אותו קול] (צורת הפיוט שמסודר לפי א' ב' משולש ובשורה השלישית בכל בית מונה קולות ומתחיל ב'קול ששון וקול שמחה וגו' וממשיך בז' קולות שעל המים ואח"כ עשר מכות ואח"כ הקולות שנשמעו עד יריחו, ובשורה הרביעית חתם את שמו 'מישאל בירבי אלסטל'), וזה לשונו בפיוט בחלק של כלי השיר:

מגילה מסיני ירשה,
מחורב חוקה נשתלשה,
קול חצוצרת מדוע חלושה,
סבולה קרן משולשה.
משולשה היום בשלישי,
מנחילי כתב שלישי,
קול שופר מתי תשלשי,
שמחות כויהי ביום השלישי.

וככה יש לנו כאלו שמנו רק שופר או גם שופר וגם חצוצרות או שמנה קול יבבה וא"א לדעת לאיזה יבבה כוונתו אם לשופר אם לחצוצרות.

6. I. Davidson, 'Poetic Fragments from the Genizah: IX. A Palestinian Liturgy for the New Year by מישאל בירבי אלסטל החזן ס"ס', *JQR VIII* (1918), pp. 425–454.

מכל מקום, מכל העניין נראה שאולי היה איזה שופר במקדש, ויש לבארו או בשופר של ראש השנה [שמבואר במשנה ר"ה (פרק ג') שיש סדר מיוחד לתקיעתו במקדש (עי"ש כז, א): "שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדין שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר"] או בתקיעות של כל יום שהיו בשופר, וכפי שרציתי לבאר לעיל, או בתקיעת חצוצרות במקדש ונשתנה שמו לשופר כמבואר בסוכה. אולם, לפי פיוטו של הקליר, שמנה גם קול שופר וגם קול, על כרחך שהיו שניהם. ויש לבארו כמו שהתבאר לעיל, שיש פעמים שיש שופר ויש פעמים שיש חצוצרות, או שיש בשירת הלויים חצוצרות העשויות מקרן והוא השופר האמור כאן. וכעין זה הוזכר החליל, שהוא לליווי השירה והצלצל שגם היה מכלי השיר.

ד. השתחויה בעת תקיעת חצוצרות

יש לעיין האם יש צורה של השתחויה בעת שיר או בעת תקיעות. הפסוק בדברי הימים (ב') כט, (כז-כח) מתאר את חנוכת המקדש בימי חזקיהו אחרי שפסקה העבודה בימי אחז, ובכלל הדברים נאמר שבזמן התקיעה בחצוצרות ושיר ה' כל העם השתחוה:

ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר ה' והחצוצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל. וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים מחצרים הכל עד לכלות העלה.

ובחנוכת הבית של שלמה המלך נאמר⁷ (דברי הימים ב' ה' יג-יד):

ויהי כאשר למחצצרים למחצרים ולמשררים להשמיע קול אחד להלל ולהדות לה' וכהרים קול בחצוצרות ובמצלתים ובכלי השיר ובהלל לה' כי טוב כי לעולם חסדו והבית מלא ענן בית ה'.

ואח"כ מובאת באריכות כל תפילת שלמה, ואחריה נאמר (דברי הימים ב' ז' ב-ג):

ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה'. וכל בני ישראל ראים ברתת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

7. חשוב לציין שבפרקים המקבילים בספר מלכים (מלכים א' פרק ח') חסר מדברי הימים פסוקים יא-יד שעוסקים בעניין השירה במקדש שאין ממנה כלום בדברי הימים, ושם רק שלמה כורע לפני ה' ואח"כ מברך את העם ולא מוזכר כלל השתחוית העם, ואולי זה קשור לכל עניין השיר שכתוב רק בדברי הימים.

נראה שפסוקים אלו הם המשך לפסוקים שלפני תפילת שלמה, ואחרי שהיה קול חצוצרות וכלי שיר להודות לה' נפלו כל העם והשתחוו, וממילא זו ההשתחויה היתה גם בעת שירה ותקיעה.⁸

ולהבדיל, יש לציין לדברים הכתובים בספר דניאל (ג, ה-ז):

בְּעֶדְנָא דִּי תִשְׁמְעוּן קָל קֶרְנָא מִשְׁרוּקֵי תֵּא קְתָרוּס סִבְכָּא פְּסִנְתָּרִין סוּמְפְנִיָּה וְכָל זִנִּי
זְמָרָא תְּפִלּוֹן וְתִסְגְּדוּן לְצֻלָּם דִּהֲבָא דִּי הָקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶכָּא: וּמִן דִּי לֹא יִפֹּל וְיִסְגֹּד
בְּהַ שְׁעֵתָא יִתְרַמָּא לְגוּא אֶתְוֹן נִוְרָא יִקְדָּתָא: כָּל קָבֵל דְּנָה בְּהַ זְמַנָּא כְּדִי שְׁמַעִין כָּל
עַמְמֵיָּא קָל קֶרְנָא מִשְׁרוּקֵי תֵּא קְתָרוּס שְׁבָכָא פְּסִנְתָּרִין וְכָל זִנִּי זְמָרָא נְפִלִין כָּל
עַמְמֵיָּא אֲמֵיָּא וְלִשְׁנֵיָּא סְגִדִּין לְצֻלָּם דִּהֲבָא דִּי הָקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶכָּא:

וגם שם, לעבודה זרה, היה הסדר שבעת השיר והתקיעות כל העם השתחוו.

במשנה בסוף תמיד "ודברו הלויים בשיר הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה" רואים כאן במשנה סדר של שירה עם תקיעות והשתחויה ונראה שזה חלק מתיקון השירה שכל העם משתחוים בעת התקיעה, [ויל"ע אם העיקר הוא השתחויה בעת השיר או בעת התקיעות, ונפקא מינה לתקיעות של ראש השנה שהיו במקדש, האם יש בהן סדר של השתחויה⁹], ומ"מ רואים חיבור בין השיר התקיעות וההשתחויה.

ה. חצוצרות של זהב בהקהל

נאמר בתוספתא (סוטה פרק ז) בנוגע לקריאה בהקהל:

כהנים [עומדים] בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בידיהם, תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות, אומרין: דומה זה שאין כהן הוא. שכן גדול היה לאנשי ירושלים, שמשכירין חצוצרות כדינר זהב.

ובספרי (בהעלותך, פיסקא עה; וכעין זה בירושלמי יומא א, א) נאמר:

8. אמנם עיי' בהמשך (דברי הימים ב' ז' ו): "והכהנים על משמרותם עומדים והלויים בכלי שיר יי אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד הַמֶּלֶךְ לַהֲדוֹת לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ בְּהַלֵּל דָּוִד בְּיָדָם וְהַכֹּהֲנִים מְחַצְרִים נִגְדָם וְכָל יִשְׂרָאֵל עוֹמְדִים". ושם הוא בעת הקרבת הקרבנות ולכן העם היו עסוקים בזה ולא בהשתחויה
9. בדברי הגאונים לתענית (עיי' אוצר הגאונים תענית עמ' 23) מבואר שמשתחוים שם בין ברכה לברכה ואולי זה בגלל שתוקעין על כל ברכה וברכה ובתוך הדברים אין בזה הכרח כי זה מוזכר שם תוך כדי התחנונים שאומר הש"צ בין ברכה לברכה רק יתכן ששורש ההשתחויה שם זה בגלל התקיעות, וטעם העניין מבואר בירושלמי (שביעית א' ה', ע"ז ד' א') שיש סדר השתחויה של תענית אבל אין שם ראייה אם הוא תוך התפילה או אחריה, וגם בבבלי (מגילה כב.) נראה שיש נפילת אפיים מיוחדת בתענית ושם זה לכאורה אחרי קריאת התורה אבל יתכן שמדובר בתפילת המנחה או נעילה שהקריאה לפני זה וכמבואר במגילה (ל:) שתחילה קורין בתורה ואחר כך מתחנונים.

הכהנים בין תמימים בין בעלי מומים, דברי ר' טרפון. ר' עקיבא אומר: תמימים ולא בעלי מומים... א"ל רבי טרפון: עד מתי מגבב ומביא עלינו, עקיבא, אני יכול לסבול! אקפח את בניי אם לא ראיתי שמעון אחי אימא שהיה חגר ברגלו אחת, שהיה עומד ומריע בחצוצרות. אמר לו: הין רבי, שמא בהקהל ראית, שבעלי מומין כשרין בהקהל וביום הכיפורים וביובל. א"ל: העבודה שלא בידיתה. אשריך אברהם אבינו שיצא מחלצ'ך עקיבא. טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה. הא כל הפורש ממך כפורש מחייו!

והנה, אם בעלי מומין כשרים בתעניות (זה לכאורה פשט הספרי: 'וביום הכיפורים וביובל'), והשוו את זה להקהל, אם כן נראה שגם חצוצרות משאר מינים יש להכשיר, והרי על טעות זו של רבי טרפון אמרו שם בתוספתא "בו ביום ראה ר' טרפון חגר עומד ומתריע בחצוצרות, משם אמרו חגר תוקע במקדש".

ולכאורה לדברי רבינו יהודה (תוס' ע"ז מז, א ד"ה קרניה, הובא לעיל) אז כשרה גם חצוצרה מקרני בהמה, ואם כן יש לתמוה על מה שנאמר לעיל, שאם כן אין הבדל בין השופר של ר"ה לחצוצרות שסביבו, ואם כן, לכאורה יש לחלק בין חצוצרות של שאר מינים לחצוצרות של מתכת שאינה כסף, שחצוצרות של מקדש הן דווקא מכסף, ושאר חצוצרות יכולות להיות משאר מינים, ובלבד שיהיו של מתכת (ולכאורה חילוק כזה יש למצוא לו פסוק ובשלמא במקדש מצאנו דין כלי שרת של מתכת אבל בגבולין לא מצינו כזו הלכה), וצ"ע.

והרמב"ם (חגיגה ג, ד) כתב: "כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים, כדי להקהיל את העם". ולא נתבאר מדבריו אם תקיעה זו היא דאורייתא מדין (במדבר י, ז) 'ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו', ולכן הזכיר רק תקיעה, או שזו רק דרך להודיע. ובתוספתא אמרו שתוקעין תר"ת, ולא כמו שכתב הרמב"ם. אמנם נראה מהירושלמי שהתקיעה היא מסדר הקריאה וכלשון הרמב"ם, שכן בירושלמי (מגילה א, ב) שאלו למה לא יעשו הקהל בשבת, וענו: "ר' בא בריה דר' חייא בר בא אמר: מפני התקיעה". ואם התקיעות אינן חובה, מתבקש שיבטלו אותן כשחל בשבת (ואולי חששו כיון שכל שנה תוקעין ובתוספתא רואים שהכהנים הקפידו על התקיעה שחששו שלא יוציאו לעז על כהונתם, כלשון שצוטטה לעיל: "כל כהן שאין בידו חצוצרות, אומרין: דומה זה שאין כהן", לכן יש חשש שיהיו כהנים שיתקעו ויעבירו השופר ד' אמות ברשות הרבים, וצ"ע), וברמב"ם (שם ג, ז) העתיק טעם זה: "יום הקהל שחל להיות בשבת מאחרין אותו לאחר השבת, מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחין את השבת", ובראב"ד שם העתיק את הטעם השני שביירושלמי, מפני הבימה, עי"ש.

והנה, אם תקיעת הקהל היא דאורייתא, ובכל זאת מכיון שאינה חובה במקדש לכן אין דין דווקא מכסף – אם כן לכאורה גם בגבולין אין דין חצוצרות מכסף דווקא, ולכאורה אף

קרן של בהמה תוכשר לחצוצרות. אמנם בגמ' (ר"ה כז, א), בעניין שופר של תעניות שפיו מצופה כסף, אמרו שכל כינופיא דכסף הוא, ע"ש. ועוד, שלכאורה אם גם חצוצרת קרן כשרה, כדעת רבינו יהודה, אזי לא ברור מה ההבדל בין שופר של יעל לחצוצרות, ששניהם קרן ארוכה וישרה (ואולי יש איזו צורה לחצוצרות, מלבד קרן ארוכה, וצ"ע). על כן נראה שבתלמוד הבבלי לא סברו כדברי התוספתא, אלא הכשירו רק חצוצרות כסף, ולשום תקיעה אינו מועיל לתקוע בחצוצרות מקרן. ודברי התוספתא מוקשים שלא מובן מה הטעם לעשות לכל כהן חצוצרה של זהב, והיה להם לעשות כל אחד כרצונו, והרי זהב הוא יקר מאוד, והתורה חסה על ממון של ישראל. ובשלמא אם היה דין דווקא של זהב, ניחא, אבל לכו"ע אפשר בשל כסף, ולדברי רבינו יהודה אף של קרן כשר.

ואולי יש ללמוד בתוספתא פשוט אחר, שלא **חומר הגלם** שממנו נעשו החצוצרות היה זהב, אלא **מחיר** החצוצרות היה דינר זהב, כמבואר בהמשך. וביאור זה מסתבר ע"פ כל הראשונים (מלבד רבינו יהודה) שכתבו שתוקעין בחצוצרות של כסף בגבולין, ולא הביאו אפילו בשעת הדחק אפשרות אחרת, וע"כ ס"ל שזה לעיכובא. ואם כן, או שסברו שהבבלי לא סבור כתוספתא, והיא ברייתא דחויה, או שביארו שהזהב מתאר מחיר. ואחר כתבי אלו הדברים, מצאתי בתפארת ישראל (יכין, סוכה פרק ה' אות לב) ששם כתב את הביאור הזה.

1. תקיעה בחצוצרות בעת צרה

מלבד מצוות חצוצרות במקדש של קרבנות, יש מצוות חצוצרות נוספת "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם בחצוצרת ונזכרתם לפני ה' א-להיכם ונושעתם מאיביכם"¹⁰ ובמקדש קיימו מצווה זו בדרך של שופר עם חצוצרות, כמבואר במשנה בר"ה (פרק ג):

10. מצווה זו נוהגת בפשטות בין במקדש ובין בגבולין רק אדון כאן בעיקר במצוותו במקדש ועמו קצת דברים הנוגעים לגבולין, כתוב בספרי (בהעלותך פיסקא עו): "רבי עקיבא אומר וכי חצוצרות מזכירות [והלא דמים מזכירים] אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו מעלה אני עליהם כאלו לא הוזכרו לפני המקום", והרמב"ם (הלכות תעניות פרק א') כתב: "מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר על הצר הצור אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו, ודבר זה מדרכי התשובה הוא וכו' ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד, אמנם בירושלמי (ר"ה ג, ד) נאמר: "א"ר יונה כדי שיכופו את לבם בתפלה קומי ריב"ל תקעין בתעניתא רבי יוסה בעי ויתקעון קומיי בחצוצרתא ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש אין חצוצרות בגבולין", והאחרונים (עי' מג"א ופמ"ג ועוד בריש סי' תקע"ו) דנו למה לא נוהגים כן היום, וחלק מיישבים דברים שהם הסבר למה אין תקיעות לא בחצוצרות ולא בשופר וחלק זה על השאלה למה לא חצוצרות אבל לפי דרכם יש לתקוע בשופר.

שופר של ראש השנה של יעל פשוט, ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר. ובתעניות בשל זכרים כפופין, ופיהן מצופה כסף, ושתי חצוצרות באמצע. שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות.

וטעם העניין מבואר בגמ' (ר"ה כז ע"א): "אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי מאי קראה דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא".

והנה, נתבאר לעיל שצריך דווקא חצוצרות של כסף וזה לעיכובא, ועתה יש לעיין האם צריך דווקא כהנים שיתקעו בחצוצרות. הרמב"ן (תענית טו ע"א) כתב שאם אין שם שני כהנים די בכהן אחד, ואין אין כהנים אפשר לויים וישראלים (ובקובץ שיטות קמאי הביא כן בשם ספר השולחן וחיידושי תלמיד הרמב"ן), ובספרי (בהעלותך פיסקא עה) ובירושלמי (יומא א, א; הוריות ג, ב) לכאורה נחלקו רק לגבי אם צריך תמימין בתקיעת ההקהל, ומשמע שחובה על כהנים, וכן מוכח בתוספתא (סוטה פרק ז הנ"ל): "כל כהן שאין בידו חצוצרות, אומרי: דומה זה שאין כהן", ומשמע שזו מצוות הכהנים. ורש"י (במדבר י, ח) כתב "ובני אהרן יתקעו במקראות ובמסעות הללו", ולכאורה נראה שדייק שכל דין כהנים הוא רק על הפרשה שלמעלה ממנו, אבל לדורות אין צריך דווקא כהנים, ואולם לעיל ראינו שבתקיעת הקרבנות חייבים כהנים, ואם כן אי אפשר לפרש כן.

בדברי הראב"ד (בהשגות על הרי"ף ר"ה ו ע"א) נראה שבגבולין רק כהנים תוקעין בחצוצרות, אבל בשופרות אין צריך דווקא כהנים, ואילו במקדש צריך כהנים גם בשופרות. והרמב"ם (הלכות תעניות ד, טו) לא הזכיר להדיא שצריך כהנים, אלא כתב את הדין שחזן הכנסת אומר להם תקעו הכהנים תקעו. החינוך (מצווה שפד) כתב שהמצווה רק על הכהנים, ונראה מדבריו שאין מצווה ללויים כלל, בין במקדש ובין בעת צרה, וכן בקרן אורה (תענית טז ע"ב) כתב שמפשוטות הפסוקים ודאי תקיעה בכהנים, ובמור וקציעה (ס' תקעו) אף כתב שזה הטעם לכך שאין תוקעין בזמן הזה, כי צריך כהנים מיוחדים (וקצת תמוה דמאי שנא מברכת כהנים ושאר מצוות שסומכים על החזקה שלנו, מ"מ ברור בדבריו שנקט דבעינן דווקא כהנים), והנה סתם המשנה 'תקעו הכהנים', 'הריעו בני אהרן',¹¹ משמע שדווקא צריך כהנים. וצ"ע.

במשנה (ערכין פרק ב) מבואר שאין פוחתים משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם, ובגמ' (שם יג ע"ב) אמרו שהשיעור הוא עד מאה ועשרים, ולמדוהו מן המקרא, ולכאורה

11. שינוי הלשון בין תקיעה לתרועה עיי' גבורת ארי (תענית טו ע"ב) שמשנה הנוסח להשוות ביניהם, וברש"ש (שם טז ע"ב) תמה עליו שהנוסח הוא אבל מ"מ לא יישב הנוסח, ונראה לי שנקט לשון המקרא (במדבר י, ז-ח) "ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו ובני אהרן הכהנים יתקעו", שסמך לשון תרועה לבני אהרן ותקיעה לכהנים וצ"ע.

הוא הדין בתקיעת תעניות שאין פוחתים משתי חצוצרות. וברמב"ן שהובא לעיל מבואר שאם אין שני כהנים אפשר כהן אחד, ויש לעיין האם זה לשיטתו שגם לא צריך דווקא כהנים, או שגם לשאר הראשונים, ומה שאמרו "אין פוחתין", הכוונה שצריך שיהיו שני כהנים, אבל אם אין שנים לא יבטלו לגמרי את התקיעה אלא יתקעו לפחות באחד.

ונראה להוכיח מהגמ' (סוכה נג ע"ב; וכן ערכין י ע"א) שבדיעבד יתקע גם כהן אחד, וז"ל הגמ':

מתניתין דלא כרבי יהודה, דתניא: רבי יהודה אומר: הפוחת לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על שש עשרה. במאי קא מיפלגי? רבי יהודה סבר: תקיעה תרועה תקיעה, אחת היא; ורבנן סברי: תקיעה לחוד ותרועה לחוד וכו'. ורבנן מאי טעמייהו? דכתיב: 'ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו', ואי סלקא דעתך תקיעה תרועה אחת היא, אמר רחמנא פלגא דמצוה עביד ופלגא לא עביד? ורבי יהודה, ההוא לסימנא בעלמא הוא דאתא. ורבנן, סימנא הוא ורחמנא שויה מצוה.

מדברי חכמים ניתן להבין שכשיש ציווי מסויים זה סימן לכך שיש כזו מצוה, וכיון שבקריאה לנשיאים תקעו רק באחת, יש ראייה שכל חצוצרה היא מצווה בפני עצמה. וצ"ע.

נספח: בעניין היחס בין הכהנים והלויים בעבודה

1. עמידת כהנים ולויים אלה מול אלה בתנ"ך

לעיל הובא שחלק מדיני שירת הלויים נלמד בגמ' (ערכין יא, א) ממצוות תקיעת חצוצרות, ולכאורה כמו שנכתב שם, אז יש מצוות שירה ומצוות חצוצרות, ולא ברור איך למדין זה מזה. ונראה לי שיש בכל סדרי עבודת הלויים עניין של "וילוו עליך וישרתוך" (במדבר יח, ב), והוא מה שדרשו בגמ' (תמיד כו, ב):

תנו רבנן: 'וילוו עליך וישרתוך', בעבודתך הכתוב מדבר. אתה אומר בעבודתך הכתוב מדבר, או אינו אלא בעבודתם? כשהוא אומר: 'וילוו עליך ושמרו לך כליו ולכל עבודתך', הרי בעבודתם אמור. הא מה אני מקיים 'וילוו עליך וישרתוך'? בעבודתך הכתוב מדבר. הא כיצד, כהנים שומרים מלמעלה ולויים מלמטה.

נראה שיש עניין שבין בעבודת הלויים ובין בעבודת הכהנים הקשורה ללויים, יהיה חיבור ביניהם והם יעמדו זה מול זה, וזה מבואר במקראות בימי דוד המלך (דברי הימים א' טז, ה-ו):

אָסַף הָרֹאשׁ וּמִשְׁנֵהוּ זִכְרִיָּה וְעִיָּאל וְשִׁמְיָמוֹת וַיְחִיָּאל וּמִתְתִּיָּה וְאַלְיָאֵב וּבְנֵיהֶם
וַעֲבָד אֲדָם וַיַּעֲיָאל בְּכָלֵי נִבְלִים וּבְכַנּוֹת וְאָסַף בְּמִצְלֹתִים מִשְׁמִיעַ: וּבְנֵיהֶם וַיְחִיָּאל
הַכֹּהֲנִים בְּחֻצְרוֹת תְּמִיד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים:

שלמה המלך, בחנוכת הבית, סידר זה העניין שעומדים זה כנגד זה (דברי הימים ב' ה, יב-יג):

והלויים המשרים לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלכשים בויץ במצלתים ובנבלים וכנורות עמדים מזרח למזבח ועמם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצרות: ויהי כאשר למחצרים ולמשרים להשמיע קול אחד להלל ולהדות לה' וכהרים קול בחצרות ובמצלתים ובכלי השיר ובהלל לה' כי טוב כי לעולם חסדו והבית מלא ענן בית ה':

וגם חזקיהו סדר אותם זה כנגד זה (דברי הימים ב' כט' כו-כח):

ויעמדו הלויים בכלי דויד והכהנים בחצרות: ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר ה' והחצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל: וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצרות מחצרים הכל עד ללילות העלה:

וכן בתחילת בית שני (עזרא ג, י): "ויסדו הבנים את היכל ה' ויעמידו הכהנים מלבשים בחצרות והלויים בני אסף במצלתים להלל את ה' על ידי דויד מלך ישראל". וכן בחנוכת חומת ירושלים (נחמיה יב, לה-לו): "ומבני הכהנים בחצרות זכריה בן יונתן בן שמעיה בן מתניה בן מיכיה בן זכור בן אסף: ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני בכלי שיר דויד איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם".

2. התקיעה בחצוצרות – עבודה של הכהנים

והנה למאן דאמר עיקר שירה בפה לכאורה החצוצרות היו רק לליווי. אמנם נראה שכל המחלוקת רק לגבי חלילים, שהם סותרים את השירה בפה, כי המחלל בפיו אינו יכול לשיר בפה באותו זמן, אבל בשאר כלים (כינורות ונבלים ומצלתים וצלצל) הלוי המשורר יכול לשיר בפה יחד עם הנגינה בכלי. ולגבי חצוצרות, ודאי זה עיקר השירה וזו עבודת הכהנים, וכמבואר בספרי (בהעלותך פ"קא עה, וכעין זה בירושלמי יומא א, א) שצריך כהנים תמימים, ועל כרחך שזה עבודה. ויש לעיין למה לא הוזכרה התקיעה בחצוצרות בין ט"ו העבודות של רבי שמעון (מנחות יח ע"ב; חולין קלב ע"ב). וכן יש לעיין לגבי עבודת השוערים שלא הוזכרה שם, ונראה שכיון שמדובר בעבודות שמשותפות ללויים, וכמבואר כאן, אז לא הוזכרו בין העבודות המיוחדות לכהנים בלבד.

3. פתיחת שערי ההיכל נעשתה על ידי הכהנים, והלויים פתחו את שאר השערים

נאמר במשנה (תמיד ג, ו-ז):

מי שזכה בדישון מזבח הפנימי והמנורה, היו מקדימין וארבעה כלים בידם: הטני והכזו ושתי מפתחות וכו'. בא לו לפשפש הצפוני וכו', נטל את המפתח ופתח את הפשפש. נכנס לתא, ומן התא אל ההיכל, עד שהוא מגיע לשער הגדול. הגיע לשער הגדול, העביר את הנגר ואת הפותחות ופתחו.

מבואר שבאים שני כהנים ובידם שתי מפתחות, ואז כהן אחד פותח את השער של הפשפש ומשם נכנס להיכל ופותח את שער ההיכל. וביאר הרע"ב (שם, ו): "והיה הכהן הרוצה ליכנס מכניס אמת ידו בחור שבכותל עד בית השחי שלו, ופותח בידו דרך פנים", הרי שכתב להדיא שהפותח הוא כהן. כן פירש גם רבינו שמעיה (מסכת מדות פרק '), ולכאורה הוא דבר פשוט, שהרי ללוי אסור להיכנס לפנים מעזרת כהנים, כמבואר להדיא במשנה (כלים פרק א'), וכן עולה בפשטות מלשון המשנה שלנו שנכנסים רק שני כהנים, ולא כתוב שנכנס עמהם לוי, וכן מבואר בגמרא (עירובין קה ע"א) שאפילו להוציא את הטומאה אסור ללוי להיכנס לשם אלא אם כן אין כהנים. ואם כן, איך יעלה על הדעת להתיר ללוי להכנס להיכל לפתיחת שערים,¹² אלא על כרחך שהאיסור של כהן לעבוד עבודת הלויים (ערכין י ע"ב ורמב"ם פ"ג מכלי המקדש ה"ט כתב שהוא רק בלאו ועיי' ראב"ד שם; ושם שלוי משורר שהלך להיות שוער הוא במיתה או באזהרה, עי"ש המח', וכן אם מותר לסייע עי"ש) לא נאמר אלא בעבודות המיועדות ללוי בלבד, אבל יש שערים שעליהם ממונים הכהנים, דהיינו ג' השערים שבהם הכהנים שומרים, וכן שער ההיכל שרק כהנים נכנסים בו, ואסור ללוי להיכנס מבין האולם ולמזבח – אז דווקא הכהן ממונה עליו ולא הלוי. ולא הוצרך אף אחד מהמפרשים לדון בדבר זה, כי כך היה ברור לכולם. ובשיטה מקובצת (בהגהות בערכין שם) הביא בשם תוספות הרא"ש שתמה על הגמ' שם מגמ' ערוכה בסוף סוכה שבה נאמר משמר הנכנס מקבל ב' חלות נוספת לר' יהודה בשכר הגפת דלתות, ותיירץ שמדובר בדלתות ההיכל, עי"ש. מ"מ, היה ברור לו שדלתות ההיכל נפתחות ונסגרות ע"י כהנים, ואף הוכיח זאת מסוגיית סוכה, וממילא הדבר ברור להלכה שרק כהנים פותחים וסוגרים את הדלתות ההיכל ואין ללויים קשר לזה. וביותר נראה שלוי שפתח או סגר דלתות ההיכל עבר בשני לאוין: איסור כניסה להיכל ואיסור לעבוד בעבודת הכהנים, שזה מצוות 'שוער' של הכהנים.

4. מסקנת הדברים

בכל עבודת לויים יש חיבור לכהנים – שמירת לויים בכ"א מקומות ועמהם הכהנים בג' מקומות, נעילת שערים ופתיחתן ע"י הלויים בכ"א שערים והכהנים וג' מקומות שהם שומרים ובשערי ההיכל, ושירת הלויים בכל כלי שיר והכהנים מחצרים בחצוצרות.

12. אמנם בתפארת ישראל (תמיד ג' ז' אות מט) כתב שאסור לכהן להיות שוער ושלח לגמרא בערכין וחיידש ע"פ זה שכהן ששוער הוא בלאו או במיתה, אבל דבריו תמוהים שהרי בכד' מקומות הלויים שומרים וג' מתוכם הכהנים שומרים וא"כ כהן יכול להיות שוער ואין לחלק בין שוער לשומר שזה תפקיד השומר בפתח להיות השוער שהוא יושב בשער, ומבואר במשנה בתמיד (פרק א) הממונה בא ודופק עליהם והם פותחים לו והיו כהנים בפנים, (אמנם זה שזקני בית אב ישנים עם המפתחות אינו ראייה שבתוספתא (כלים ב, יד) חילק בין הממונה על המפתחות לממונה על נעילת שערים).

